

in den
Uuttersten Nesse
bider Amstel

Onder Uutterste Nesse, ook geschreven als Uysterste of Wterste Nesse, verstaan we de landtong tussen Amstel, Kloveniersburgwal en Grimburgwal. Bij de ‘geboorte’ van Amsterdam was dit wildernis waar nauwelijks iets anders mee te beginnen was dan te bevissen en te bejagen, rechten die spoedig verpacht werden. Dat veranderde twee eeuwen later toen in Amsterdam de eerste geloofsgemeenschappen gevormd werden die plek zochten voor hun kloosters. Zij zochten goedkope grond en waren bereid om het nodige werk te verzetten om het moerassige gebied bewoonbaar te maken. Dat geeft al aan dat grond binnen de stad al kostbaar geworden was en dat is ook de reden dat de eerste twee mannenkloosters buiten de muren (en de [vrijheid](#)) gebouwd werden. Een derde gemeenschap, die op alle kloosters vooruit liep, was het Begijnhof dat aan de rand van de stad een eveneens moerassig stuk land langs de Boerenwetering (Spui) bouwrijp moest zien te maken.

We beginnen ons verhaal over de Uutterste Nesse dus rond 1400 met de stichting van twee vrouwenkloosters. De kloosterlingen hebben namelijk de basis gelegd voor het bewoonbaar raken van dit gebied.

Oude Nonnenklooster of: *Sint Mariënveld ten Nyen Lichte* of: *Domus Campi Beatae Mariae*

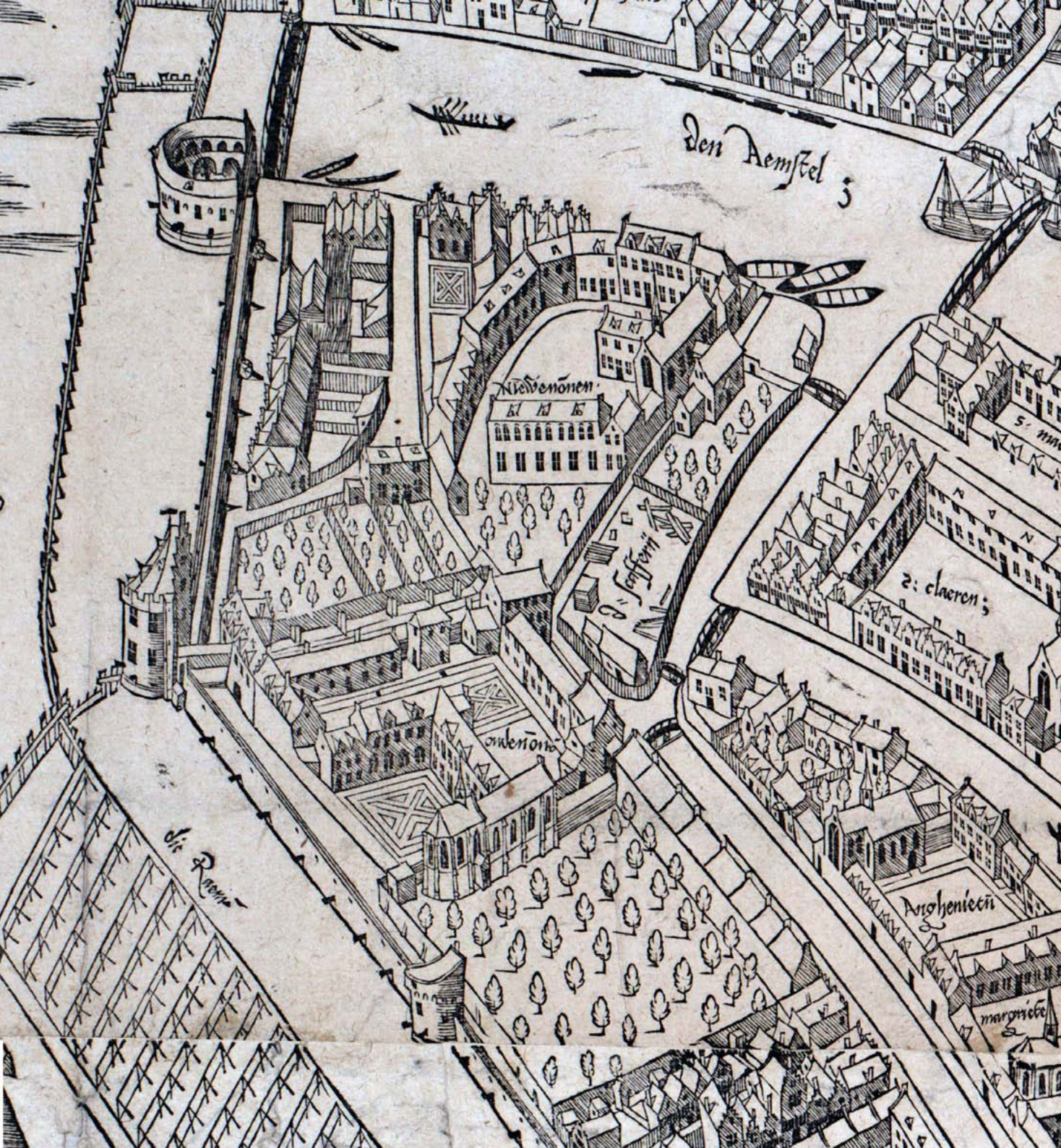
De bewoonsters van het Mariakamp vormden al enige tijd een woongemeenschap, toen in 1386 drie poorters voor hen een erf pachtten in de ‘Uutterste nesse’, de landtong ten zuiden van de Grim. In 1389 verschenen 46 zusters met de door hun gekozen 4 voogden voor schepenen van Amsterdam om een zusterhuis te stichten. Eén der voogden was Gijsbert Dou(we), seculier priester, steenrijk en behept met het virus van de Moderne Devotie, de re-

ligieuze beweging van Geert Groote. Datzelfde jaar nog bewoog Dou twee rijke weduwen ertoe de paus te verzoeken over te mogen gaan tot de stichting van een klooster voor 12 reguliere kanunnikessen van St. Augustinus. Van de initiatiefneemsters van begin dat jaar is dan geen spoor meer te vinden; het is een elitair gezelschap geworden dat bereid was de hoge kosten van een kloosterstichting te dragen. De toestemming van de paus kwam in 1391, die van de landsheer Albrecht van Beieren in 1393 en de bevestiging door de stad Amsterdam eveneens in 1393.

Door deze geslaagde coupe van Dou valt er te discussiëren over de stichtingsdatum van dit klooster; is dat 1389 voor het zusterhuis

Boven: *Het Klooster der Oude Nonnen, vrij naar de kaart van Cornelis Anthonisz uit 1544. Vergelijk deze afbeelding met de kaart op de volgende bladzijde.*

Cornelis Anthonisz - 1544

Deze kaart uit 1544 representeert de situatie van de laatste Middeleeuwse uitleg, die van 1425-1450. Wat was er veranderd sinds de kloosters in de Uuterste Nesse gevestigd werden?

Beide kloosters werden gescheiden door de Nonnensloot of -vaart, een voortzetting van de waterloop die rond 1387 vergraven werd tot Oudezijds Achterburgwal. Van de Nonnensloot liep evenwijdig aan de Grim een sloot, ook wel Nieuwe Nonnensloot genoemd, die de noordelijke grens uitmaakte van het klooster van de Nieuwe Nonnen. De zuidelijke grens van dat klooster is op de kaart duidelijk gemarkeerd door de boogvormige bebouwing rond het kerkhof. Dat zal in de eerste eeuwen de uiterste begrenzing zijn geweest van waar je nog droge voeten hield. Na de uitleg van 1425-'50, die rond 1490 uitmondde in de stenen ommuring met het Rondeel en de toren Swygh Utrecht, heeft de stad in dat drasland de basis voor die muur en fortificaties moeten plempen. Het gebied tussen klooster en de schans binnen die muur is met en met door de stad droog gemaakt. Daar werd bijvoorbeeld in 1538 de Kloveniersdoelen gevestigd. Dat neemt niet weg dat beide kloosters delen van de ter beschikking komende grond aankochten. De grond tussen het klooster en de Grim bleef in handen van de stad. Daar werd o.a. in 1522 de Scaffery – de stadstimmertuin – gevestigd. Voor de Nes lag over de Grim een brug naar de entree van het klooster, die uitkwam bij de kapel. Een kade langs de Amstel was er nog niet.

der Derde Orde of 1393 voor het Augustinessenklooster? Door Gijsbert Dou kwamen de nonnen op het spoor van de Moderne Devotie en uiteindelijk maakten ze vanaf 1400 deel uit van het kapittel van Windesheim. Intreding stond alleen open voor kapitaalkrachtige vrouwen, wat inhield dat van de 46 eerste zusters er 38 afvloeiden. Die verdwenen naar burgerhuizen elders, maar daaruit zijn rond 1397 nieuwe woongemeenschappen ontstaan, waaruit later Derde Orde-kloosters voortkwamen als het St. Clara-, St. Agnes-, St. Cecilia- en St. Catharinaklooster, die de benodigde grond tegen schappelijke voorwaarden of zelfs voor niets van het Oude Nonnenklooster in pacht kregen.

In 1401 werd de kapel gewijd. Omdat de inkomsten nog steeds onvoldoende waren verhuurde Dou en zijn orde terreinen aan de Nes aan eerdergenoemde zusters, wat een hele concentratie van

Boven: Het klooster der Nieuwe Nonnen, opnieuw vrij naar de kaart van 1544. Op de voorgrond de Scaffery en de Grimburgwal.

kloosters met contemplatieve opleverde in dat stukje Amsterdam. Op het kloosterterrein zelf werden nog terreinen verkocht waarop in 1522 een stadstimmerwerf (Scaffery) en in 1545 brouwerij De Sleutel werden gevestigd. Naast de kanunnikessen was er nog wel plaats voor werkzusters ofwel conversinnen. Het klooster wist, als een der eerste kloosters van de stad, een groot aantal landerijen en huizen zowel binnen als buiten de stad te verwerven, wat maakte dat het St. Mariënveld het rijkste klooster van Amsterdam werd. Halverwege de zestiende eeuw kwam veel commentaar van andere geestelijke instellingen op het wufte leven van de rijke nonnen en werd zelfs aan overheden verzocht dit 'bordeel' te sluiten. De nonnen ontvingen gasten en familie, ook mannen!

Met de Alteratie in 1578 werd het klooster geconfisqueerd, de nonnen, samen met de Nieuwe Nonnen zo'n 100 in getal, werden schadeloos gesteld, kregen wat huisjes op het terrein om verder te bewonen plus een traktement tot aan hun dood. De toegangspoort tot het oude klooster werd in 1603 vernieuwd en in 1736 voorzien van beelden. Dit geheel is vandaag nog te bewonderen aan het eind van de Grimburgwal.

Nieuwe Nonnenklooster of: *Sint Dionysius ten Huse ter Lelyen* of: *Convent der Susteren van de Order der Penitencien Sinte Franciscus ten Huse ter Lelyen 't Sinte Dionysius*

Dit was een klooster der Derde Orde der Franciscanen. Gedurende de vijftiende eeuw ging het klooster, na eerst een aantal malen afgewezen te zijn, over op de regel van Augustinus.

Het kloostercomplex bevond zich ten westen van het Oude Nonnenklooster en werd daarvan gescheiden door de Nonnensloot of Nonnenvaart. Het werd gesticht in 1403. Het klooster kreeg later meerdere ingangen op de Turfmarkt, een daarvan met een poort in

de Kerckganck met een beeltenis van Dionysius, met het afgehakte hoofd onder de arm. In 1504 werd de Bayart aan het klooster toegevoegd, een gasthuis voor passanten.

Van de laatste 5 jaar voor de Alteratie is de financiële administratie bewaard gebleven, wat inzicht geeft in de moeizame strijd om het voortbestaan van een Amsterdams klooster tijdens de Opstand. De hoofdkomsten uit pachtsommen over de uitgebreide bezittingen in Noord-Holland vielen met de jaren weg zodra die streek naar het Oranjekamp overging. Van garensplinnen gingen de nonnen over op weven van laken met ingehuurd personeel en aansluitend deden ze het zelf. Grote delen van de kloostergebouwen werden verhuurd voor opslag en bewoning, daarna werd ook nog de kloosterboomgaard verhuurd.

Met de Alteratie in 1578 werd het klooster opgeheven. Bij het Oude Nonnenklooster werd al beschreven dat de nonnen van beide kloosters op het terrein bleven wonen en een alimentatie kregen. Wat er daarna met het kloostercomplex gebeurde vindt u onder **Binnengasthuis** vermeld, omdat beide kloosters in handen kwamen van het Sint Pietersgasthuis dat er zo successievelijk een echt ziekenhuis van maakte. Zie ook het [opgravingsrapport](#) van BMA. Ook deze beide kloosters lagen aanvankelijk buiten de stadsmuren, maar in tegenstelling tot de mannenkloosters wél binnen de stads-

Boven: De kapel van de Nieuwe Nonnen, zoals overgedragen aan de gasthuizen.

Links: De situatie op deze tekening is het gevolg van de eerste bouwactiviteit om het complex geschikt te maken als gasthuis. Een galerij en soldatenhuis zijn bijgebouwd.

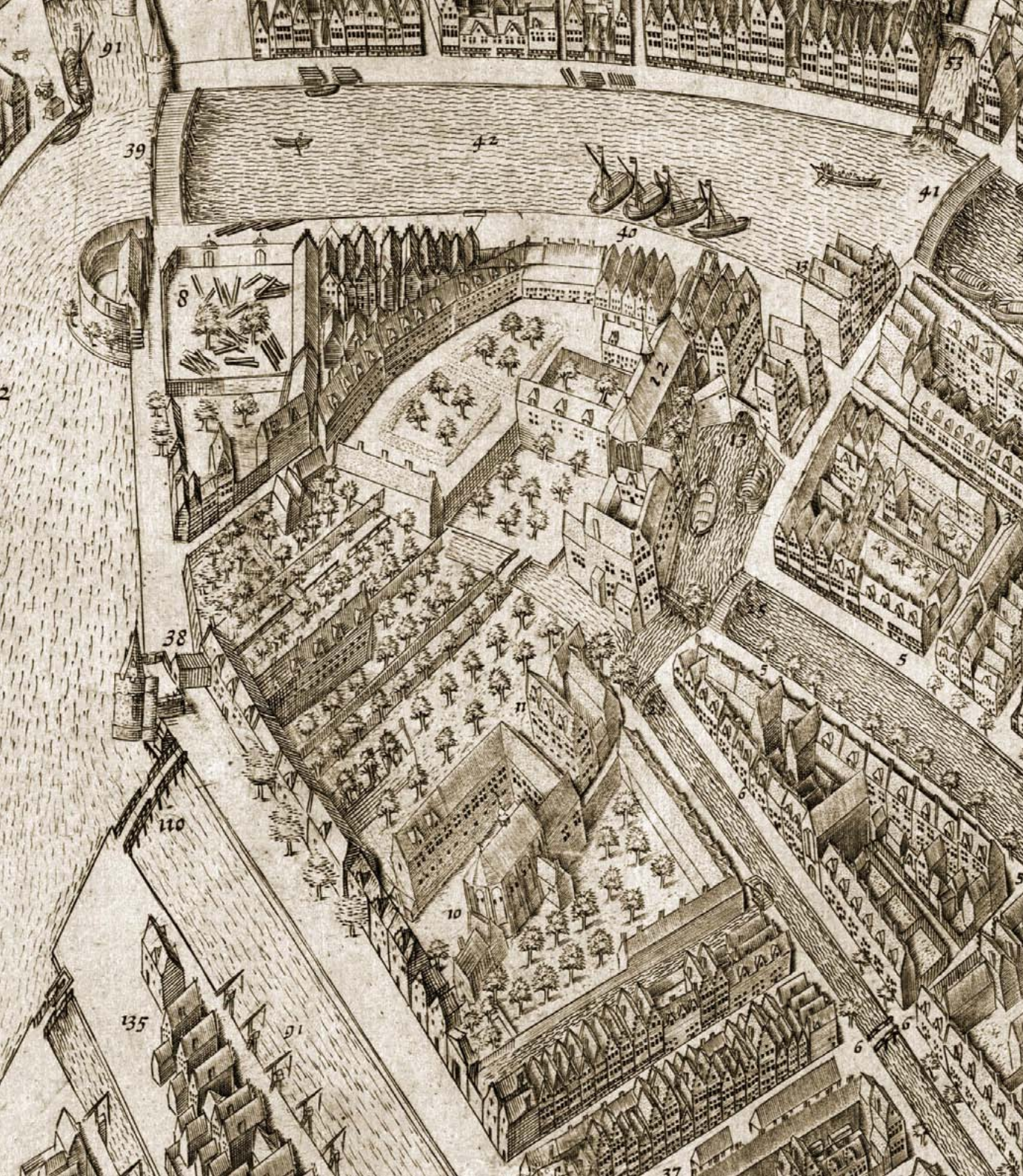
vrijheid. De stadsgrens lag langs de noordoever van de Grim ofwel de Grimburgwal. De stadsuitbreiding die deze kloosters binnen de omwalling bracht werd rond 1450 afgerond. Die was tussen 1420 en 1425 begonnen aan het IJ met het graven van het Singel en de bouw van de Haarlemmerpoort aan de ene kant en het Kamperhoofd en de Schreierstoren aan de andere kant. Langzaam werkte men naar het zuiden tot medio vijftiende eeuw de cirkel gesloten was met de aanleg van het *Rondeel*. Tegen 1480 werd een begin gemaakt met het verstenen van de wal met op regelmatige afstanden muurtorens. Een heel belangrijke muurtoren in de Uutterste Nesse zou *Swygh Utrecht* worden, op de snijding van Kloveniersburgwal en Binnen-Amstel. We hebben geen afbeeldingen van de Nesse vóór Cornelis Anthonisz in opdracht van het stadsbestuur begon aan het in kaart brengen van de stad. Hij maakte rond 1535 vele schetsen waarvan slechts enkele bewaard zijn en vervaardigde toen zijn beroemde schilderij met een vogelvluchtafbeelding van de stad, dat hij in 1538 aan zijn opdrachtgevers aanbood. Door het succes van deze actie aangemoedigd vervaardigde hij ook nog een zelfde kaart

in houtsnede die in 1544 gepresenteerd werd. In feite is dit de eerste topografische weergave van de stad, voor zover wij nu weten. Die omvat de eerste driehonderd jaren wordingsgeschiedenis van de stad. Het hier besproken stadsdeel is op dat moment al volledig in gebruik genomen. Beide vrouwenkloosters hadden wel het grootste deel ervan in gebruik, maar zichtbaar is dat er tussen de schans en de kloosters ook andersoortige bebouwing stond. Ook noordelijker had de stad een hap uit de kloostergronden genomen voor de aanleg van een stadstimmerwerf of zoals het op de kaart van 1544 heette: *de Scaffery*. Goed zichtbaar is dat de Nieuwe Nonnen met het bouwrijp maken niet verder gekomen waren dan de half-cirkelvormige bebouwing rond het kloosterhof. Die structuur is tot vandaag aan toe herkenbaar. In de nadagen van beide kloosters werden de randen van het klooster te gelde gemaakt en kwamen in particuliere handen. In 1548 verkocht het klooster een strook grond langs het Rokin om het de stad mogelijk te maken de kade af te maken, de (Oude) Turfmarkt. In 1571 verhuisde de Scaffery naar het zuidwesten, tegenover het Rondeel. De muur werd in 1601-'07 afgebroken en de wal als houthuin in gebruik genomen door de Stadstimmertuin. Vermeldenswaard is nog dat de grote stadsbrand van 1452 beide kloosters in de as legde en dat ze helemaal opnieuw opgebouwd moesten worden.

Links: Het Rondeel aan de Amstel. Op het moment van tekenen is het al verhuurd en huist er een herberg in.

Rechts: De gevelsteen in de muurtoren Swygh Utrecht werd geplaatst toen de busschutters de toren toegewezen kregen.

Pieter Bast - vierde uitgave 1606

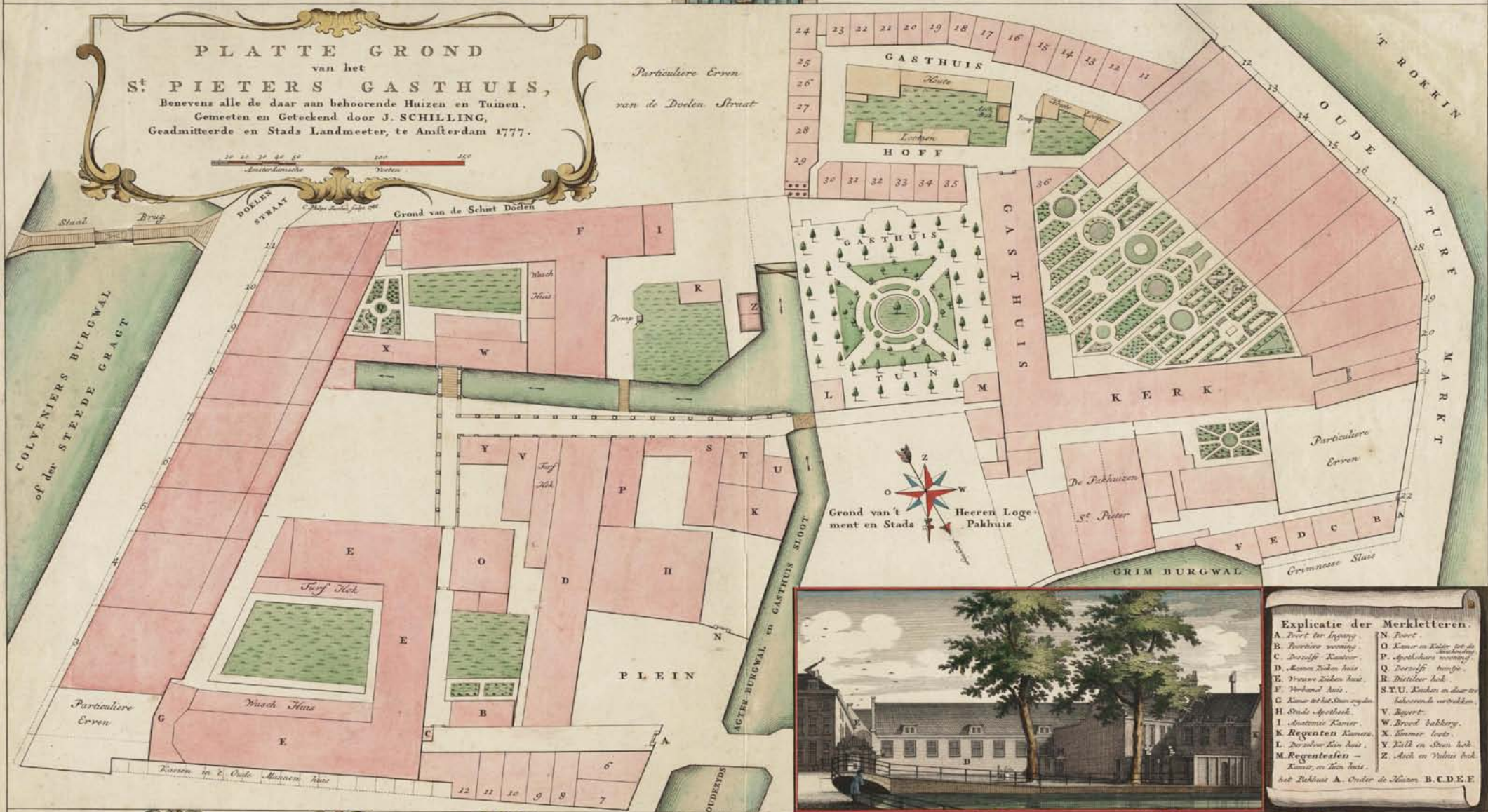
De eerste versie van deze kaart bracht Pieter Bast in 1597 uit. In die tijd veranderde de stad in rap tempo en de kaart van Bast is diverse malen bijgewerkt. De versie links is van 1606, toen de stenen muur rond de Middeleeuwse stad afgebroken was. Wat was er zoal veranderd sinds de kaart van 1544? Om te beginnen had Karel V er voor gezorgd dat de Grim in 1548-'49 afgesloten werd van de Amstel door een schutsluis, de Grimnessesluis (13). Die werd over een grote breedte overkluisd zodat een groot plein ontstond dat door de stad met huizen bebouwd werd. In de periode 1545-'50 werd ook in delen een kade langs de oostoever van de Amstel geplempt, de Turfmarkt (40). Zodra die klaar was kon langs de rand van het klooster gebouwd worden. In 1571 was de Scaffery verhuisd naar de uiterste zuidwesthoek, tegenover het Rondeel (8). Op de vorige plek kwamen pakhuisen en een brouwerij. In 1578 waren de kloosters opgeheven en stonden nu ter beschikking van het Sint Pietersgasthuis. In 1586-'87 was parallel aan de vrouwenzaal een soldatenhuis gebouwd (11; in werkelijkheid 50m lang). Van de mannenafdeling westelijk (12) en de vrouwenafdeling oostelijk van de Nonnensloot (10) was een galerij gebouwd. Toen de oude stadsmuur begin 17de eeuw afgebroken was begon het gasthuis stroken grond te verkopen of zelf te bebouwen om te verhuren. Aan de Kloveniersburgwal zien we de nummerhuizen al getekend, alhoewel die bouw een periode van 1603 tot 1611 in beslag nam. Daarentegen is de boomgaard van het klooster van de Oude Nonnen nog maagdelijk, terwijl die in 1601-'02 al bebouwd werd voor het Oude Mannen- en Vrouwenhuis. Pieter Bast verbleef in de afwerkfase niet meer in Amsterdam en dit soort onjuistheden komen vaker voor in zijn kaart.

PLATTE GROND
van het
St PIETERS GASTHUIS,
Benevens alle de daar aan behorende Huizen en Tuinen.
Gemeeten en Geteckend door J. SCHILLING,
Geadmitteerde en Stads Landmeester, te Amsterdam 1777.

Particuliere Erven
van de Doolen Straat

Explicatie der Merkketters.

A. Doort der Inging	N. Poort
B. Reuzens wooning	O. Kamer en Kelder tot de Reuzen
C. Dierziff. Kamer	P. Apothekers wooning
D. Mannen Zaken huis	Q. Dierziff. tuinde
E. Vrouwen Zaken huis	R. Distilleer hok
F. Vorhand. huis	STU. Kuchens en dierziff. Inhoudende verdraken
G. Kamer tot het dierziff. regelen	V. Bayert
H. Stads Apothek	W. Brood bakkerij
I. Anatomie Kamer	X. Kammer leers
K. Regenten Kamer	Y. Kalk en Steen hok
L. Dierziff. Jan huis	Z. Aank en Veluis hok
M. Regentaleen - Kamer, en Tuin huis	

het Pakhuys A. Onder de Tuinen B.C.D.E.F.

Sint Pietersgasthuis / Binnengasthuis

Na de Alteratie werd dit complex overgedragen aan het Sint Pietersgasthuis, dat na 1635 Binnengasthuis ging heten. In 1579 verhuisde het Sint Pietersgasthuis vanuit de Nes en in 1582 volgde het O.L.Vrouwegasthuis van de Nieuwendijk. De behuizing van de nonnen was niet zomaar bruikbaar voor de gasthuizen en moest eerst verbouwd worden. De meeste ruimten waren niet hoog genoeg voor ziekenzalen; bij sommige woonlagen werden de vloeren uitgebroken en op een andere hoogte opnieuw aangebracht of definitief weggelaten. Dat ging door tot de zolders. De vensters op de begane grond werden dichtgemetseld om tocht te vermijden. Boven de rijen bedden kwam galerijen met drievoudige functie: de bedden

werden beschermd tegen tocht van de hogere vensters, die vanaf die galerij geopend en gesloten konden worden en vanaf de galerijen hingen gordijnen, waarmee de bedsteden afgesloten konden worden. Die bedsteden stonden tegen de muren en bij grote drukte kwamen losse kribben in het gangpad te staan. Bij epidemieën werden zelfs kribben op de galerijen geplaatst en dan lagen er al drie patiënten in een bedstede. Er werd op het terrein ook weldra nieuw gebouwd, zoals het 'soldatenhuis' in 1586, het latere 'mannenhuis'. Op het terrein werd in 1594 een nieuw pesthuis gebouwd, dat na het tussen 1630 en 1633 roeien van de Nieuwe Doelenstraat te dicht bij

Boven: Johan Braakensiek maakte vlak voor de grote bouwcampagne na 1865 deze schetsen van de oude situatie.

Links: Hetzelfde deed de fotograaf die deze foto van de kleine vrouwenzaal maakte in 1897. De ordening met de galerijen wordt in de tekst beschreven.

die straat kwam te liggen. Toen in 1635 de patiënten van dit pesthuis naar het nieuw gebouwde *Buitengasthuis* aan de Overtoomsevaart vertrokken kwam voor het complex in de Nesse de naam *Binnengasthuis* in gebruik, alhoewel het tot aan de negentiende eeuw net zo vaak met Sint Pietersgasthuis werd aangeduid.

Het gasthuis ging ook verder met wat bij de nonnen al begonnen was, namelijk het te gelde maken van de randen van het terrein door het bouwen van woonhuizen die verhuurd konden worden. Dat begon tussen 1603 en 1611 met de zogenaamde *nummerhuizen* aan de Kloveniersburgwal en in 1610 werd in opdracht van het gasthuis

Boven: In 1887 maakte J. M. A. Rieke een aantal tekeningen van de oude situatie zoals die zou verdwijnen voor nieuwbouw. Dit is een werkschets van de entree met rechts het mannenhuis en links nog net de muur van de grote vrouwenzaal.

Rechts: Zo werkte Rieke zijn schetsen dan uit tot tekeningen. Dit is dezelfde situatie..

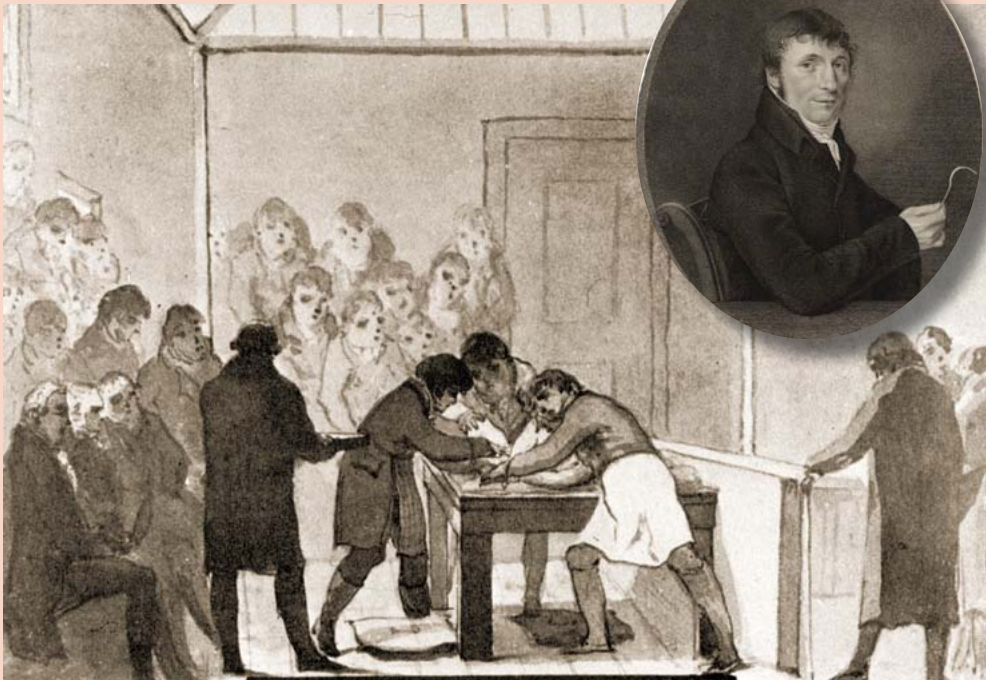
het Huis aan de Drie Grachten gebouwd. In 1623 werden aan de Grim de drie pakhuizen van Sint Pieter gebouwd en in 1642 begon de bouw van de negen Vingboons-huizen aan de Oude Turfmarkt. Niet over alle grond kon vrijelijk beschikt worden. In 1614 werd op het gasthuisterrein nog een stadsbank gebouwd en in 1647, op de plek waar ooit de stadstimmerwerf en later brouwerij De Sleutel gevestigd was, het Oudezijds Heerenlogement, waar later zoveel veilingen georganiseerd zouden worden.

Rond 1650 was de bouwwoede enigszins bekoeld. Nu werd er hoogstens nog wat verbeterd, wrakke muren vervangen, vensters dichtgemaakt of juist aangebracht, dakkapellen in zolderverdiepingen gemaakt om ook daar patiënten te kunnen leggen, enzovoort.

Operaties

De eerste eeuwen werd er op zaal geopereerd. Aarzelend kwam er voor het hele Sint Pietersgasthuis één operatiekamer in gebruik. Voor de operaties diende het gasthuis stads-chirurgijns uit te nodigen. Iets anders werd het toen het gasthuis aan de medische faculteit van het Atheneum Illustre verbonden raakte. De hoogleraren mochten toen onder omstandigheden op zaal aanschouwelijk klinisch onderwijs geven aan studenten. Ze kregen later ook een aparte ruimte in het Vrouwenverband, op plattegronden meestal met 'Anatomie' aangeduid. De stadssteensnijders waren begin negentiende eeuw nog volop actief; op de tekening van Christiaan Andriessen zo'n ingreep en op de inzet de chirurgijn Dammeltraadt, die 'm uitvoerde. Betalende toeschouwers waren geen uitzondering!

In 1834 werd de operatieruimte vervangen door een nieuwe. Die kwam in een aanbouw tegen de kapel, waar toen de Kraamkliniek was. Toch bleven de oude hoogleraren, zoals Tilanus, terughoudend waar het om operaties ging. De jongere garde had daar minder problemen mee. Jan Willem Reinier bijvoorbeeld ontwikkelde zich tot een kundig operateur. De operatiezaal werd lang niet voor alle ingrepen gebruikt. Dat was wel het geval voor bijvoorbeeld staaroperaties. Dat soort ingrepen werden al heel lang uitgevoerd door oculisten, soms door kwakzalvers. In 1798 kreeg een oculist die in het Binnengasthuis behandelde het alleenrecht van de stad. Op de foto boven is professor J. Rotgans in het jaar 1901 te zien in zijn gloednieuwe operatiekamer annex collegezaal. Die kwam in een nieuwbouw aan de Kloveniersburgwal, op de plaats van enkele Nummerhuizen direct ten zuiden van de Oudemanhuispoort.

In de loop van de achttiende eeuw begonnen de noodzakelijke vervangingen wegens bouwvalligheid van de oude kloostergebouwen, wat tevens een modernisering inhield. In 1754 werd de bayart verplaatst en kwam op die plek de nieuwe apotheek en in 1767 werd het Verbandhuis geheel opnieuw opgebouwd. Ook werden van diverse gebouwen op het terrein kruiskozielen vervangen door schuiframen, maar dan naar de nieuwste inzichten en vaak op een andere plaats dan de oude. Om die reden werden na elkaar beide muren van het mannenhuis vernieuwd. In 1776 werd deze nieuwe bouw golf afgesloten met de vernieuwing van de Regentenkamer. Nu volgde een economische malaise en de Franse overheersing. Ook bij dit gasthuis werd opnieuw een *bayart* (daklozenopvang) ingericht met een eigen toegang vanaf de Oude Turfmarkt (zie hier-

onder). In 1828 werd het Binnengasthuis gekoppeld aan de faculteit geneeskunde van het Atheneum Illustre. In de negentiende eeuw ging het hele complex nog eens op de schop en reikte bijvoorbeeld de in 1870-'71 gebouwde kraamkliniek tot aan de Oude Turfmarkt. Daarvoor werd de Grimnessesluis afgebroken en vervangen door een dicht bij het Rokin gelegen brug.

In 1877 werd het Atheneum Illustre omgezet in de Gemeente-universiteit en het Binnengasthuis opnieuw gekoppeld aan de medische faculteit daarvan. In 1883 werd het zelfs even gepromoveerd tot

Boven: Interieur mannenhuis in 1897. De mannenzaal werd in 1586 gebouwd voor de Engelse soldaten van landvoogd Leicester. Deze foto geeft de bovenzaal weer, na de verbouwing van 1845.

Links: Inwendig gestripte ziekenzaal in 1897, klaar voor afbraak.

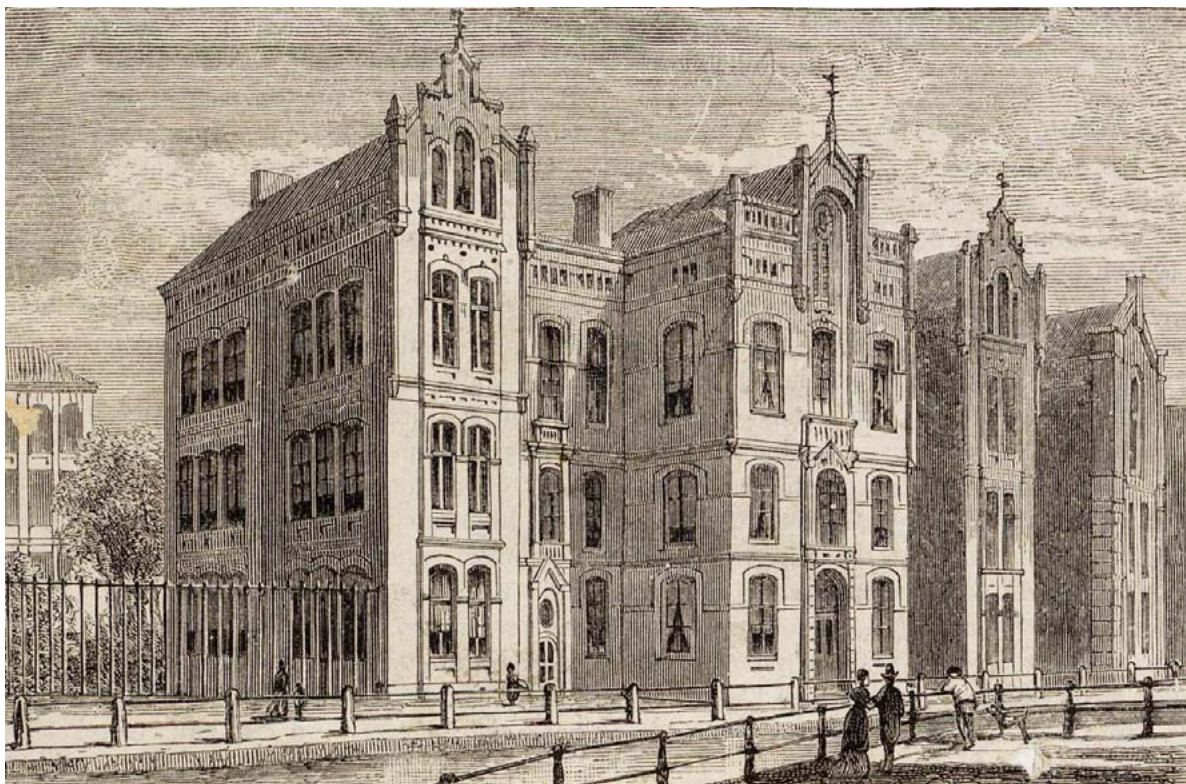
Blijde Hoek / Dermatologie en Venerologie

De naam van dit deel van het Binnengasthuisterrein ontstond in vroeger eeuwen toen hier de etensresten van het gasthuis werden uitgedeeld aan bedelaars. Het gebouwtje van de foto, rechts naast het Gasthuispoortje, herbergde poliklinieken en dateert volgens de jaartalsteen uit 1875. Voor dat jaar, namelijk sinds 1837 waren er ook al poliklinieken op deze zelfde plek. Als je daar terecht kwam was je helemaal niet blij, want ‘onder de klok’ ging je voor huid- en geslachtsziekten. Grote namen waren sinds 1867 Jan Leonard Chanfleury van Ysselstein en zijn opvolger Dirk van Haren Noman. Inmiddels beschikte de afdeling ook over een aparte kliniek met 80 bedden. In 1896 volgde Samuel Mendes da Costa op als hoogleraar en werd bekend door talloze wereldberoemde publicaties.

Kindergeneeskunde

Kinderen werden heel lang tussen de volwassenen gelegd en het duurde lang tot men ontdekte dat juist dat de oorzaak was dat tot rond 1900 30% van de opgenomen kinderen stierf. Er waren maar een handvol bedden (in de Kraamkliniek) waar kinderen afgezonderd lagen, de rest lag in gangpaden en tochtige portalen. In 1871 werd het eerste kindersaaltje ingericht en leidde de privaat-docent pediatrie van de universiteit een kinderopholiklinik. Kindergeneeskunde was sowieso eerder op de universiteit een specialisme dan in het Binnengasthuis. Alhoewel niet de pionier in het gasthuis was Dr. Cornelia Catherina de Lange sinds 1927 dé grote naam in pediatrie. Uit onvrede over de medewerking van het bestuur om tot verbeteringen te komen gaf zij haar leerstoel op en switchte volledig over naar het Emma Kinderziekenhuis.

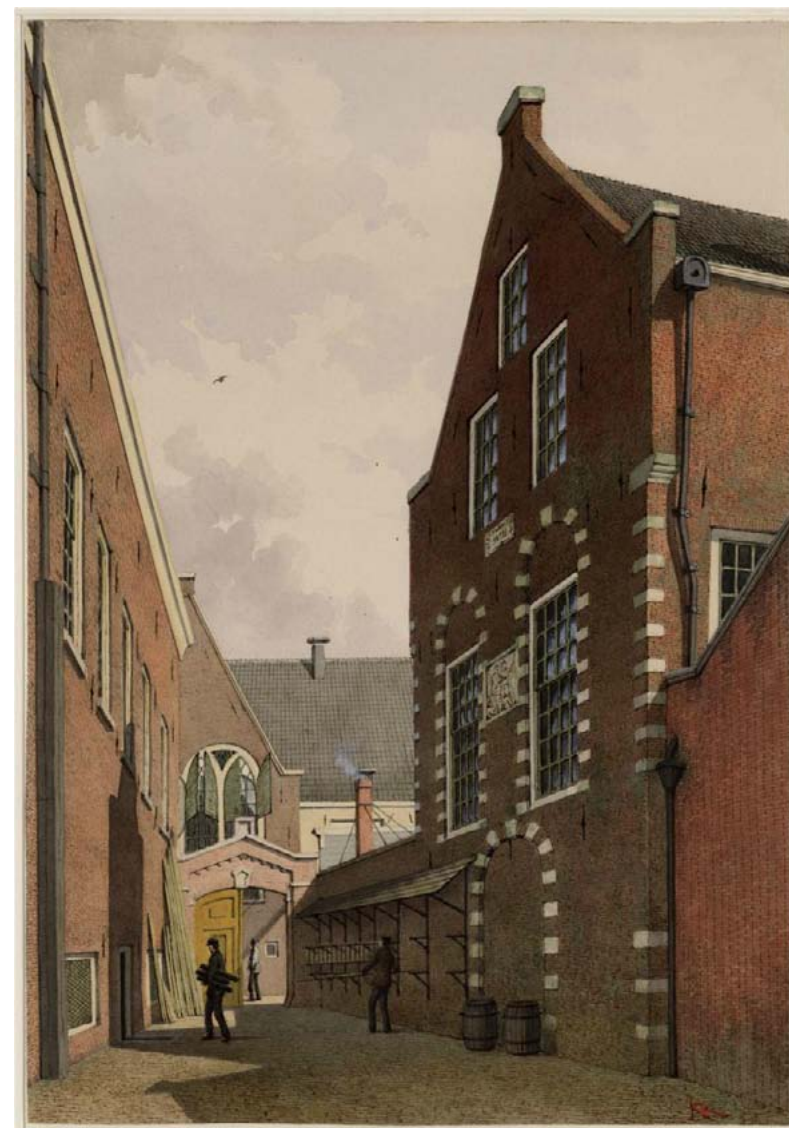

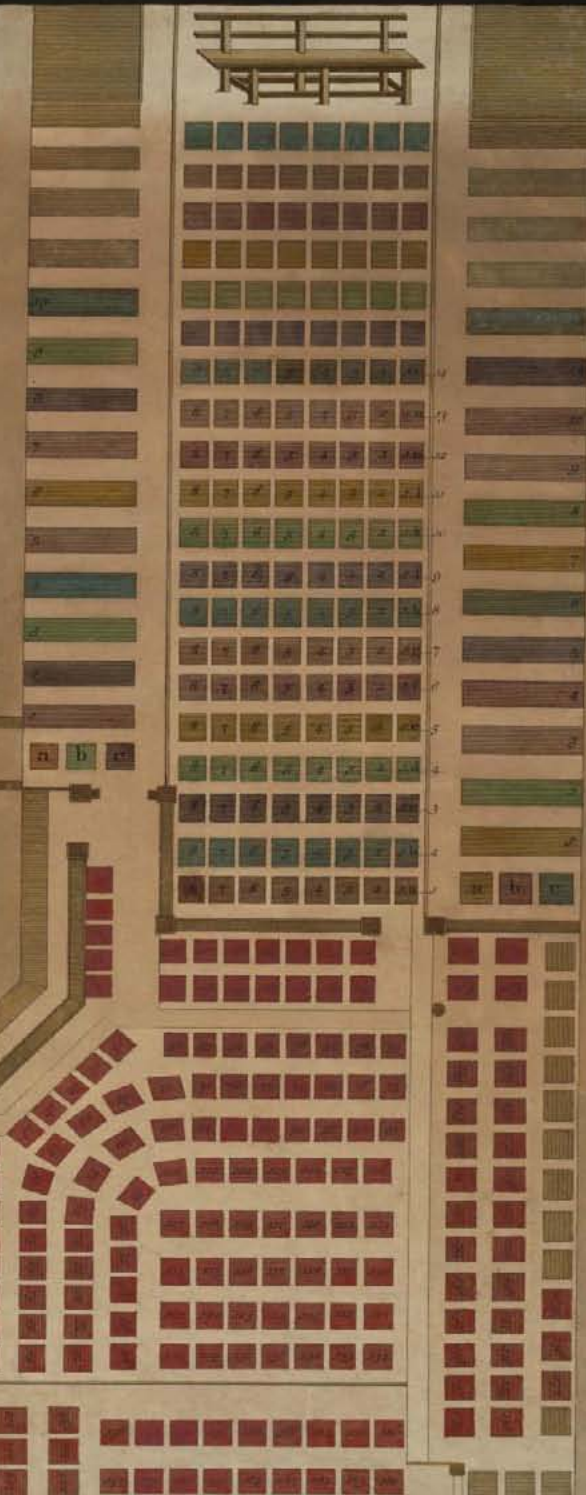

universiteitsziekenhuis, een status die het even later kwijtraakte aan het Wilhelminagasthuis, dat in 1893 naast het Buitengasthuis geopend was. In 1920 wordt de stichtingsvorm met regenten van beide ziekenhuizen verlaten en veranderd in gemeenteziekenhuizen. Na het vertrek van het gasthuis naar het AMC (1981/2) betrok de Universiteit van Amsterdam het hele gasthuiscomplex. Een gedeelte ervan werd multifunctioneel omgebouwd, zodat er nu ook woonhuizen, theaters, enz. te vinden zijn.

Boven: De nieuwbouw van het Vrouwenverband op de plek van het Oudezijds Heerenlogement. De plannen waren in 1870 al uitgewerkt maar de bouw startte niet eerder dan 1873 en betrokken werd het in 1877
Rechts: Het voormalige soldatenhuis, later mannenhuis, kort voor de afbraak. Het was eerst nog in 1845 gemoderniseerd door de zijmuren hoger op te trekken, zodat een bruikbaar verdieping ontstond.

Over de geschiedenis van het moderne Binnengasthuis vanaf 1815 raad ik u het boek van D. de Moulin, I. H. van Eeghen en R. Meischke aan: Vier Eeuwen Amsterdams Binnengasthuis (ISBN 90 9000186 7).

de Gasthuiskerk

Gasthuiskerk

Beide kloosters in de Uutterste Nesse beschikten over een kapel. Die van de Nieuwe Nonnen was zelfs een redelijk grote kapel, die in 1403 gesticht was. Hieronder zullen we zien dat de kapel van de Oude Nonnen als kraamafdeling gebruikt zal gaan worden, terwijl die van de Nieuwe Nonnen als mannenzaal voor het gasthuis in gebruik genomen zou worden. Door het formaat van de kapel, in feite een volwassen kerk, werd de kapel nogal eens ingezet als alternatief bij calamiteiten met andere kerken of het tijdelijk ontbreken daarvan. Na de grote brand in de Nieuwe Kerk van 1645 bijvoorbeeld diende de Gasthuiskerk voor de daar kerkende gemeente. Daarvoor werd de kerk zelfs uitgebreid door een haaks erop staande vleugel met de kerk te verbinden. Deze vleugel was het op last van Leices-

Boven: Het Gasthuishofje had een aparte ingang aan de Oude Turfmarkt en zo had ook de Gasthuiskerk zijn aparte ingang buiten het Binnengasthuis om.

Links: Ingang van de Gasthuiskerk vanaf het Gasthuishofje met de zuidvleugel van de kerk..

ter in 1586 gebouwde ziekenhuis voor Engelse soldaten, dat ook daarna nog tot soldatengasthuis diende. In 1686 werd de kerk nog eens vergroot met galerijen. Of hier de voormalige nonnengalerijen als basis dienden of dat ze nieuw gebouwd werden is onzeker.

Tijdens de bouw van de Hersteld Evangelisch-Lutherse kerk aan de Kloveniersburgwal (op de plek van het Dolhuys) mocht de in 1791 afgescheiden Lutherse gemeente in de Gasthuiskerk diensten hou-

Boven: In 1791 scheidde zich een deel der Lutherse af en stichtten de Hersteld Evangelisch-Lutherse Kerk. In afwachting van het gereedkomen van hun eigen kerk aan de Kloveniersburgwal mochten zij van de Gasthuiskerk gebruik maken.

den tot in 1793 hun kerk gereed was. Deze omzwervingen waren nog aanleiding tot het volgende minzaam spottende versje:

*O Lutherdom van 't oude Licht!
Wat heeft men van uw kwaal 't Publiek verkeerd bericht!
Men zei gij waart Hersteld - en heeft daarna vernomen,
Dat ge eerst in 't gasthuis zijt gekomen;
En nu, daar elk uw ziekte als ongeneeslijk agt,
Verhaal men, dat ge in 't kort in 't Dolhuis wordt gebragt.*

In 1865-'68 werd de Gasthuiskerk gesloopt voor een uitbreiding van de Nederlandsche Bank. Dit was een ernstige streep door de rekening van het Binnengasthuis. Zij waren er vast van overtuigd dat hun uitbreidingswensen zouden preveleren boven die van de bank. Die laatste kreeg niet alleen de kerk maar ook de panden van het Grootboek der Nationale Schuld, waar het gasthuis eveneens op had gerekend. De kapel van de Oude Nonnen, die sinds 1579 in gebruik was als ziekenzaal, had die van de Nieuwe Nonnen alsnog met zo'n twintig jaar overleefd, toen zij in 1888 afgebroken werd.

Tot de bouw in 1642 van de Vingboons-huizen aan de Oude Turfmarkt was die kade inderdaad turfmarkt geweest. In 1643 werd die markt verplaatst naar de Prinsengracht bij de Noorderkerk.

Bayart

Een interessant onderdeel van het gasthuis was de bayart, van oorsprong de passantenopvang. De eerste bayart werd ingericht in het Sint Elisabethgasthuis aan die Plaetse (Dam) en was bedoeld om reizigers en pelgrims een goed onderkomen te verschaffen. De maximale verblijfsduur was meteen al 3 dagen en nachten; in die tijd had de passant zijn zaakjes wel afgehandeld. De bayart van het Sint Elisabethgasthuis was uitsluitend voor mannen toegankelijk.

In 1492 fuseerde, op aandringen van het stadsbestuur, het Sint Elisabethgasthuis met het Sint Pietersgasthuis in Gansoord (de Nes). Ook daar diende dan een bayart ingericht te worden maar het werd toch 1504 voor dat rond was en dan nog middels een veel te kleine behuizing. Na de verhuizing van de gasthuizen naar het terrein van de Oude en Nieuwe Nonnen in 1579 moest ook daar weer een bayart ingericht worden. Ook deze keer had dat nogal wat voeten in de aarde en pas in 1590 opende de opvang. In 1582 had zich het Onze Lieve Vrouwegasthuis bij de andere gasthuizen gevoegd, dat ook een bayart voor vrouwen had gedreven. Logisch dat de nieuwe bayart deze keer voor beide sexen toegankelijk was. In eerste instantie waren die onvoldoende gescheiden, waar snel in voorzien werd. Het dagverblijf was gemengd maar de slaapvertrekken gescheiden. In het grote vierkante dagverblijf werden de passanten *'ontfangen, gekoestert, gespyst en gelaeft'*. In het midden bevond zich een grote vuurplaats met rondom opgaande rijen banken. Niet iedereen kreeg een brits toegewezen; er waren ook *'staanplaatsen'* die het zich zo goed en zo kwaad als het ging gemakkelijk maakten. De

toegang stond in principe open voor bezoekers van buiten de stad maar dat was al in een veel vroeger stadium verwaterd en tot opvang van daklozen verworden. Zieken kwamen er echter niet in; passanten die ziek werden tijdens het verblijf werden naar het gasthuis doorgeschoven. Ook op ongedierte werd gecontroleerd; de betreffende persoon werd van zijn kleren ontdaan

die overnacht in een rookkamer werden opgehangen.

De bayart had een eigen uitgang naar de Oude Turfmarkt buiten het gasthuis om. In een later stadium kreeg die uitgang een poortje. Bij het ingaan en bij het uitgaan kwam namens de schout een officier met een aantal rakkers er op toezien dat dit ordelijk en zonder getier en geschreeuw verliep. Dat hielp weinig; er waren doorlopend klachten van omwonenden over misdragingen. Ook was deze uitgang een geliefde smokkelroute voor goederen, etenswaar en drank van het gasthuis, doordat de binnenplaats met de bayart in open verbinding stond met de rest van het gasthuiscomplex.

De bayart is tweemaal naar andere gebouwen verhuisd, maar bleef steeds dezelfde uitgang gebruiken. Eenmaal kort na 1590 om de capaciteit te vergroten en de sexen beter te scheiden. De tweede keer in 1754 naar een ander gebouw omdat de bestaande ruimte nodig was voor een grotere apotheek, die behalve het gasthuis ook de overige stedelingen bediende. Er kwamen nu twee zalen voor mannen en twee voor vrouwen, elk met een centrale vuurplaats.

Boven: Pelgrimsinsigne van een pelgrim naar Santiago de Compostella. Dat was oorspronkelijk de categorie reizigers die bedoeld waren voor de bayart.

Rechts: Ook een scheepslading Chinezen uit de Oost werd in de Bayart ondergebracht.

Bijna permanent muitten de thesauriers tegen het verkeerde gebruik van de bayart, die ook steeds meer geld kostte. Tussen het stichtingsjaar 1590 en 1804 vaardigde het stadsbestuur een stroom van keuren uit die steeds weer probeerden regels te stellen tegen misbruik van de bayart. Evenzovele keren haalde dat niets uit omdat de controlemiddelen ontbraken. Identiteitskaarten moesten nog uitgevonden worden. Ook het opsluiten van raddraaiers in rasp- of spinhuis hielp niet, evenmin als lijfstraffen.

De Franse overheersing was nodig om een eind aan de bayart te maken. In 1811 werd bij missive van de Prefect van het Departement Zuiderzee gelast dat de bayart onmiddellijk gesloten diende te worden. Zowel de stedelijke overheid als het gasthuisbestuur voerden zonder de geringste weerstand het bevel uit, blij van deze lastpost en kostenpost verlost te zijn.

Nummerhuizen

In 1603 bouwde het Sint Pietersgasthuis de eerste twee zogenaamde *nummerhuizen*, ten zuiden van de inmiddels opgetrokken Oudemanhuispoort. De opzet was deze huizen te verhuren, wat wonderwel lukte. Dat zal te maken hebben gehad met de hoge kwaliteit die het gasthuis nastreefde. In 1610 volgde nog het Huis aan de Drie Grachten en in 1611 een rij van nog eens negen nummerhuizen aan de Kloveniersburgwal, aansluitend aan de twee reeds bestaande en aan de andere kant doorlopend tot de Kloveniersdoelen. In bouwstijl weken die iets af van de eerste nummerhuizen maar de kwaliteit stond op nog hoger plan. De achterzijde van de nummerhuizen keek uit op een smal straatje dat de gebouwen van het gasthuis omgaf.

In 1770 werd door de huurders geklaagd over bouwvalligheid, wat in 1787 leidde tot een gron-

dige renovatie van de huizen. Die werd uitgevoerd door stadsarchitect Abraham van der Hart, die alle trapgevels verving door een doorgaande lijst. Bovendien werd het dak geheel vernieuwd. Het eindresultaat was heel wat soberder dan de oorspronkelijke huizen maar ze konden weer een hele tijd mee. In 1808 behoorden de nummerhuizen tot de vele objecten die het gasthuis uit geldnood verkocht aan de landelijke overheid.

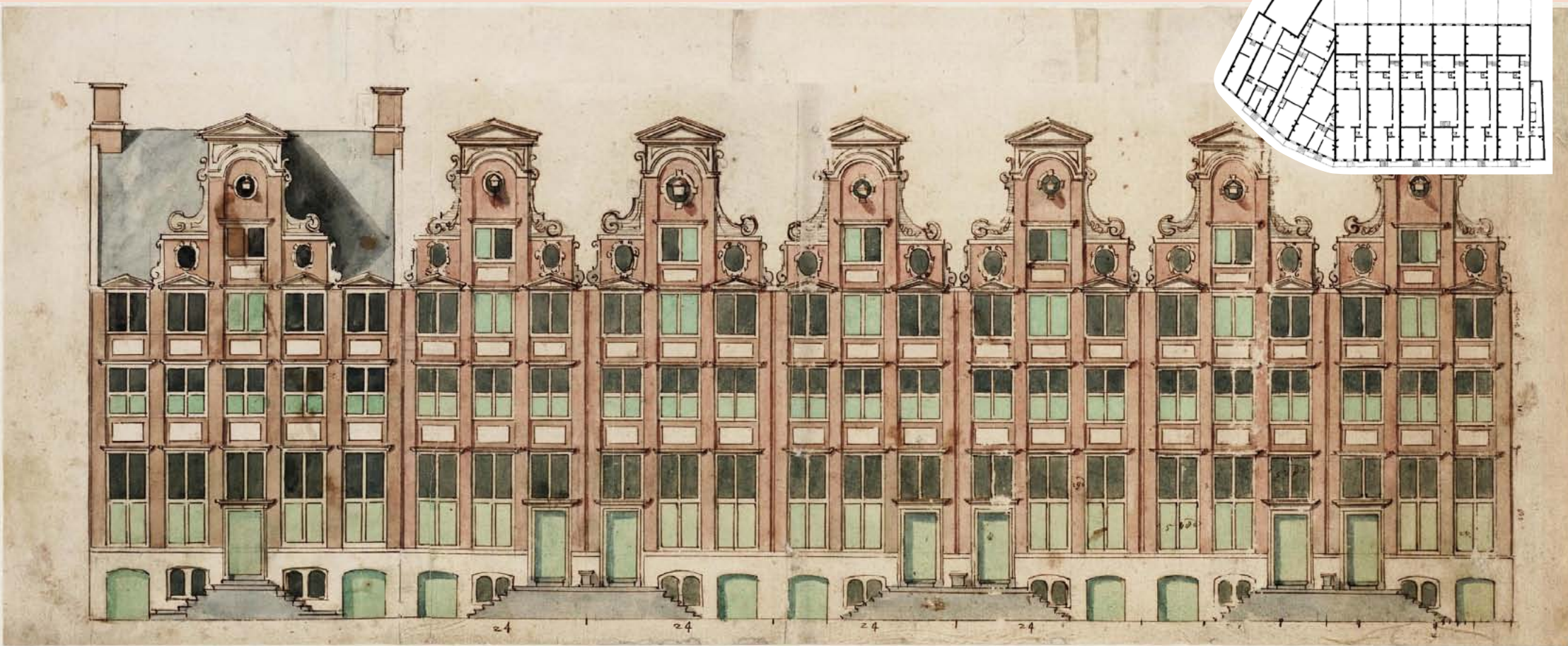
Op zoek naar uitbreidingsmogelijkheden wist het gasthuis ze in 1870 weer terug te kopen, maar dan ook alleen maar om ze zo snel mogelijk af te breken. In de vorm zoals Van der Hart ze renoveerde is er nog één over: Kloveniersburgwal 90. Het buurhuis nr. 92 is er nog in constructie, maar zwaar verminkt.

Boven: De elf nummerhuizen zoals ze tijdens een begrafenis in 1781 in beeld kwamen. In 1787 werden ze verbouwd.

Links de Doelen en rechts de Oudemanhuispoort.

Rechts: Van de verbouwde huizen is Kloveniersburgwal 90 over.

Vingboons-huizen

Philips Vingboons (1607-1678), zoon van de naar de Republiek uitgeweken Vlaamse schilder David Vinck(e)boons, was een Amsterdams architect die hoofdzakelijk in zijn geboortestad heeft gewerkt. Hij was een der eerste architecten die uitsluitend van zijn ontwerpen kon leven. Kenmerkend voor zijn stijl werd [zijn smalle grachtenhuis](#) met halsgevel, gestapelde pilasters en frontons. Zijn stijl had eerst nog iets baroks maar allengs kwam hij onder de invloed van het classicisme van Jacob van Campen en werden zijn ontwerpen strakker. De ontwerpen voor de hui-

zen aan de Oude Turfmarkt zijn vroege werken uit 1642. Bovenstaande tekening toont zeven aaneengesloten huizen, waarvan het linker een extra breed front heeft, maar dat in de knik van de Turfmarkt stond en in een punt uitliep. De overige percelen zijn allen 24 voet breed. Uiteindelijk werd dit door toevoeging links van nog twee dezelfde huizen een rij van negen. Ze werden gebouwd in 1643-'45 onder toezicht van Cornelis (Danckerts?) de Rij en in opdracht van het Sint Pietersgasthuis. Geen enkele heeft ongeschonden onze eeuw gehaald. Een drietal is verborgen onder een doorlopende kroonlijst.

Grimnessesluis

Grimnessesluis

Keizer Karel V had een open oor voor de in de loop der eeuwen groter wordende problemen met de waterbeheersing van de Lage Landen. Alom bekend zijn de inspanningen bij de vorming van hoogheemraadschappen. Op 15 september 1545 maakte de landvoogdes in zijn naam bekend dat er beslist was dat twee spuien die op de Amstel binnen de stadsgrenzen loosden vervangen zouden worden door schutsluizen. Het ging om de *Osjesluis* waar de Boerenwetering door spuide en die op zijn beurt in open verbinding stond met alle burgwallen aan de nieuwe zijde. Tussen 1547 en '48 werd dit spui gewijzigd in een schutsluis. Aan de oostzijde van de Amstel stond de Grim – en daarmee alle burgwallen aan de oude zijde – in open verbinding met de Amstel (Rokin) en gaf zo mogelijk nog gro-

tere problemen bij hoge waterstand. De *Grimnessesluis* werd aangelegd tussen 1548 en '49. Tussen Nes en Oude Turfmarkt lag over die sluis een brede stenen boogbrug. In 1860 besloot de stad om de Grimnessesluis inclusief de brug af te breken teneinde ruimte te scheppen voor broodnodige uitbreiding van het Binnengasthuis. De Oude Turfmarkt werd niet onaanzienlijk verbreed door een strook Rokin te dempen en een nieuwe kade te maken tussen de Langebrug

en de knik in de Oude Turfmarkt. Van Rokin oostzijde naar deze verbrede kade kwam een nieuwe vaste brug (nr. 202) te liggen, die vandaag opnieuw Grimnessesluis heet. Alle huizen aan de Oude Turfmarkt tussen sluis en de geplande nieuwbouw (Froger) van de Nederlandsche Bank werden gesloopt en de grond kwam ter beschikking van het Binnengasthuis, dat er tot de nieuwe rooilijn de Kraamkliniek op bouwde. De oude Grimnessesluis werd overigens pas in 1868 afgebroken. De opgang naar de hoge brug vanuit de Nes en beginnend bij de Langebrugsteeg is tot vandaag blijven bestaan.

*Boven: De opgang naar de voormalige Grimnessesluis bleef na de afbraak gehandhaafd.
Links: De Grimnessesluis voordat in 1860 de Oude Turfmarkt verbreed werd en een nieuwe brug vanaf het Rokin-Oostzijde voorlans gelegd werd.*

Kraamkliniek

Binnen het Binnengasthuis was de kraamafdeling een bijzonder geval. Het maakte al vroeg een onlosmakelijk deel van het gasthuis uit, maar met de jaren vormde zich de mening dat kraamvrouwen niet ziek waren en niet in een ziekenhuis thuis hoorden. Behalve een ideologische reden was er ook een praktische. Men had in de negentiende eeuw door [Simmelweiss](#) geleerd dat kraamvrouwenkoorts ontstond doordat het ziekenpersoneel zich door het hele ziekenhuis bewoog en ook wel eens met lijken moest werken. Men leerde ook te beredeneren waarom kraamvrouwenkoorts in de Middeleeuwen onbekend was. De nonnen die hielpen bij het baren

Boven: De voormalige Kraamkliniek in de kapel van de Oude Nonnen, vlak voor de afbraak in 1877-'79.

Rechts: De Kraamkliniek was toen al verhuisd naar de Oude Turfmarkt en in de kapel was nu de linnenkamer ondergebracht..

kregen nooit met lijken te maken; dat was de aparte afdeling van de Cellebroeders en -zusters. In het 'moderne' ziekenhuis gebeurde dat wel en tot Semmelweiss zijn ontdekking deed stierf soms tot 25% van de opgenomen kraamvrouwen, terwijl dat in de thuis-situatie met vroedvrouwen slechts 2% was. De kraamafdeling was ondergebracht in de kapel van de Oude Nonnen en aan die afdeling grensde het dodenhok van het vrouwenhuis dat later ingericht werd als snijkamer voor de hoogleraar. Hoezo lijken?

In 1839 kreeg de kraamafdeling belangrijke uitbreiding door de ver-

bouwing van vijf verhuurde huisjes aan de Kloveniersburgwal tot ziekenzalen. Het veranderde niets aan de sterfte! Zo'n kleine dertig jaar later was men er uit; in 1867 werden bouwplannen aan de Gemeente Amsterdam voorgelegd voor een nieuwe kraamafdeling aan de Oude Turfmarkt. Dit in de veronderstelling dat de gemeente die bouwlocatie wel zou regelen. Daarvoor zou het gasthuis over de particulier huizen aan de Oude Turfmarkt inclusief het Grootboek der Nationale Schuld moeten kunnen beschikken. Ook zou de Gasthuiskerk afgebroken moeten worden. Het liep heel anders en helemaal verkeerd voor het gasthuis. De bank kreeg het Grootboek en de Gasthuiskerk in bezit voor de noodzakelijke uitbreiding, die uiteindelijk vorm kreeg door de nieuwbouw van W. A. Froger. We schrijven 1860, de 'Gasthuiskwestie' was geboren.

De Gemeente wist niet anders te bedenken dan op zoek gaan naar een nieuw grondstuk voor de kraamkliniek. Bij het Buitengasthuis lag 14 ha grond te wachten, maar dan verruilde men de kraamvrouwenkoorts voor de 'polderkoorts'. De oplossing werd gevonden door de sloop van de pakhuizen en particuliere bouw aan de Grimburgwal tussen het Heerenlogement en de Oude Turfmarkt tot aan de perceelgrens van de nieuw te bouwen bank. De Oude Turfmarkt zou ter plaatse verruimd worden door het plempen van de inham die in de loop der eeuwen ontstaan was na het plempen van een kade langs de oostoever van het Rokin en de Oude Turfmarkt voor de bank (zie ook pagina 40).

De Kraamkliniek zou niet met het front aan de Oude Turfmarkt komen maar dwars erop met het front aan de Grimburgwal. De ingang

Rechts: De kopse kant van de nieuwe Kraamkliniek aan de Oude Turfmarkt. Rechts daarvan is het met een poort afgesloten Turfdragsterpad, dat toegang geeft tot een binnenplaats van de bank en waarvan de kliniek gebruik mocht maken.

kwam wel aan de Oud Turfmarkt met een eigen achterom (Turfdragsterpad) tussen bank en kliniek. Opvallend is nog het schuin geplaatste westelijke travee, dat de richting van de kade volgt. Het ontwerp was van architect A.N. Godefroy en het gebouw verrees tussen 1868 en '70. Vandaag is het gebouw een [Rijksmonument](#).

Oudezijds Heerenlogement

Rond 1650 werd het complex van het Prinsenhof de zetel van de Amsterdamse Admiraliteit. Daarmee kwam ook een einde aan de Prinsenhof als logement voor adellijke en andere hoge gasten van de stad. Kort daarvoor, in 1646, had de stad dan ook twee gebouwen gekocht om daarin logementen voor hoge gasten in onder te brengen. Ten eerste was dat het West-Indische Huis aan de Haarlemmerdijk (nu Haarlemmerstraat) en ten tweede een aantal pakhuizen aan de zuidzijde van de Grimburgwal. Die pakhuizen hadden al diverse bestemmingen achter de rug. Ze waren oorspronkelijk particulier bezit en hadden behalve als pakhuis ook dienst gedaan als brouwerij (De Sleutel), daarna als lombard en tenslotte als particuliere woonhuis. In 1647 werden ze grondig verbouwd en als logement ingericht. Hier logeerden bijvoorbeeld de stadhouders

Willem III tot V en Czaar Peter de Grote, toen die na een week in Zaandam genoeg van de Zaankanters had.

In 1768 werd het Oudezijds Herenlogement in een veilinghuis omgezet en werden hoge gasten verder op het stadhuis op de Dam ontvangen. Voor iets minder vorstelijk bezoek werd in 1770 het Amsterdamse Wapen op het Rusland opengesteld.

Werkelijk honderden veilingen vonden hier plaats, soms particuliere maar ook huizen- en schepenveilingen, waarvoor het Herenlogement de uitdrukkelijke alleenrechten had gekregen.

Bijzonder waren de kunstveilingen, die op de binnenplaats in de open lucht werden gehouden. Dat was op zich niet zo verbazend,

omdat de kunsthandel altijd al openluchthandel was geweest, met een sterk markt karakter.

In 1874 werd het logement afgebroken om plaats te maken voor nieuwe gasthuisgebouwen.

Links:

Oudezijds Heerenlogement in 1874, het jaar van afbraak.

Rechts:

Schilderijveiling op de binnenplaats van het Heerenlogement.

Gerontocomium,
Toude mari nen-temys

Miraris Regum splendentia culmine tecta? Hoc Pauperum est Palatium.

Oude Manhuyspoort

Met dit complex overschrijden we eigenlijk het te bespreken gebied, omdat dit deel van het Oude Nonnenklooster ten noorden van de Grimburgwal ligt. Het maakte echter onlosmakelijk onderdeel uit van het kloosterterrein, dus dan toch maar.

Het St. Pietersgasthuis verkocht de kloostertuin, annex boomgaard ten noorden van de kapel van de Oude Nonnen aan de regenten van het nieuw op te richten Oude Mannen en Vrouwenhuys. In 1601-'02 ontstond dit huis in de voormalige kloostertuin. Om dit complex te ontsluiten kwam aan de Oudezijds Achterburgwal en

Boven: Gerrit Lamberts legde de oude en nieuwe poort aan de Kloveniersburgwal vast.

Rechts: De noordvleugel van de Oudemanshuispoort na de verbouwing van 1754-'57.

de Kloveniersburgwal elk een poort met een verbindende – deels overdekte – straat er tussen. Dit geheel met de binnentuin en bebouwing er aan noemen we Oudemanshuispoort. In tegenstelling tot wat de naam suggereert was het Oude Manhuys niet alleen voor mannen. Sterker nog, Jan Wagenaar stelde in 1765 vast dat er tweemaal zoveel vrouwen huisden dan mannen, samen zo'n 166 zielen. Tamelijk uniek voor de stad was de waterput die in 1602 door Pieter Ente geslagen werd op de binnenplaats. Er werd op een diepte van 67 meter redelijk zuiver drinkwater gevonden, dat echter snel bedorven raakte. Door 'zetten' van de grond raakte de put spoedig onbruikbaar, maar de bereikte diepte bleef twee eeuwen een Amsterdams record.

Tussen 1754 en 1757 verbouwde architect G. Maybaum het complex ingrijpend. Het hoofdgebouw kreeg nu vleugels die parallel liepen aan de bebouwing aan de burgwallen. De gevel en ingang kregen een ander aanzien. In datzelfde jaar 1757 zijn aan de verbindings-

straat voor handelaren 'kassen' geplaatst, waar o.a. goud, zilver, galanterieën, hoeden, schilderijen, prenten en boeken te koop werden aangeboden. Zoals bekend hebben de boeken zich tot vandaag weten te handhaven. Het is wel prachtig om hier nog te kunnen zien hoe in het verleden het stadsbestuur de ambulante handel via vaste 'kassen' of stalletjes onder controle probeerde te krijgen. Net als het Sint Pietersgasthuis mocht het Oude Manhuys de randen van het terrein bebouwen met woonhuizen om een inkomstenbron te hebben. Die kwamen aan de Kloveniersburgwal, terwijl die aan de Oudezijds Achterburgwal al door de Oude Nonnen gebouwd waren.

In 1783 werd het poortgebouwtje aan de Kloveniersburgwal afgebroken en in 1786 vervangen door de poort met beeldhouwwerk van Ziesenis, zoals wij die nu kennen. Ook de ingang aan de Oudezijds Achterburgwal werd onderhanden genomen, maar de poort (met het knijpbrilletje in de versiering) bleef daar ongewijzigd.

Boven: De poort aan de Oudezijds Achterburgwal bleef ongewijzigd maar de belendende panden werden in de 18de eeuw vernieuwd.

Links: De zuidvleugel van de Oudemanshuispoort na de verbouwing van 1754-'57.

Door de financiën gedwongen veranderde het Oude Mannen- en Vrouwenhuis in een proveniershuis. Dat hield in dat voor de toelating tot het huis betaald moest worden, hoe weinig dat ook was. Zo werd het een proveniershuis, dezelfde weg die het Leprozenhuis al had afgelegd. In 1831, tijdens een choleraepidemie, verhuisden de bewoners naar de Koning van Polen aan de Herengracht 192, eveneens een proveniershuis, en werd het Oudemanshuis een noodhospitaal voor het Binnengasthuis. De bewoners zouden nooit meer terugkeren. Na de epidemie, in 1837, nam de Academie voor Beeldende Kunst het huis in gebruik, nadat ze de af te breken beurs van Hendrik de Keijser hadden moeten verlaten.

In 1876 werd het druk in de Oudemanshuispoort, toen de boeken-

Boven: Van de kassen in de Oudemanshuispoort zijn de boeken tot vandaag gebleven.

Rechts: De oude heer Pfann was een fenomeen in de Oudemanshuispoort. Hij dreef zijn antiquariaat vanuit twee winkels en drie kassen.

stalletjes van de Botermarkt werden verdreven en naar hier moesten uitwijken. Zo verdreven de boeken en prenten de rest van de handel in de poort.

In 1879 werd het Oude Manhuys toegewezen als behuizing voor de in 1877 gevormde Gemeente-universiteit Amsterdam. In een Raadszitting van 30 Maart 1881 werd het voorstel, om de Oudemanshuispoort te herdoopen in *Universiteitsstraat* met 20 tegen 7 stemmen verworpen. Plannen van Publieke Werken (1956) voor een groot-scheepse verbouwing van de Oudemanshuispoort om de Universiteit meer ruimte te verschaffen strandden eveneens. Als antwoord daarop werd in de jaren na 1956 de basis gelegd voor het ter beschikking stellen van de Nederlandsche Bank aan de Universiteit. Na het in 1982 opgaan van het Binnengasthuis in het AMC kwam ook die ruimte aan de uni-

versiteit. Zo bleef de Oudemanshuispoort gespaard. Decennialang herbergde deze locatie de A-faculteit tot die in 1984 het nieuw gebouwde P.C. Hoofthuis (de voormalige Twentsche Bank) aan de Spuistraat kon betrekken.

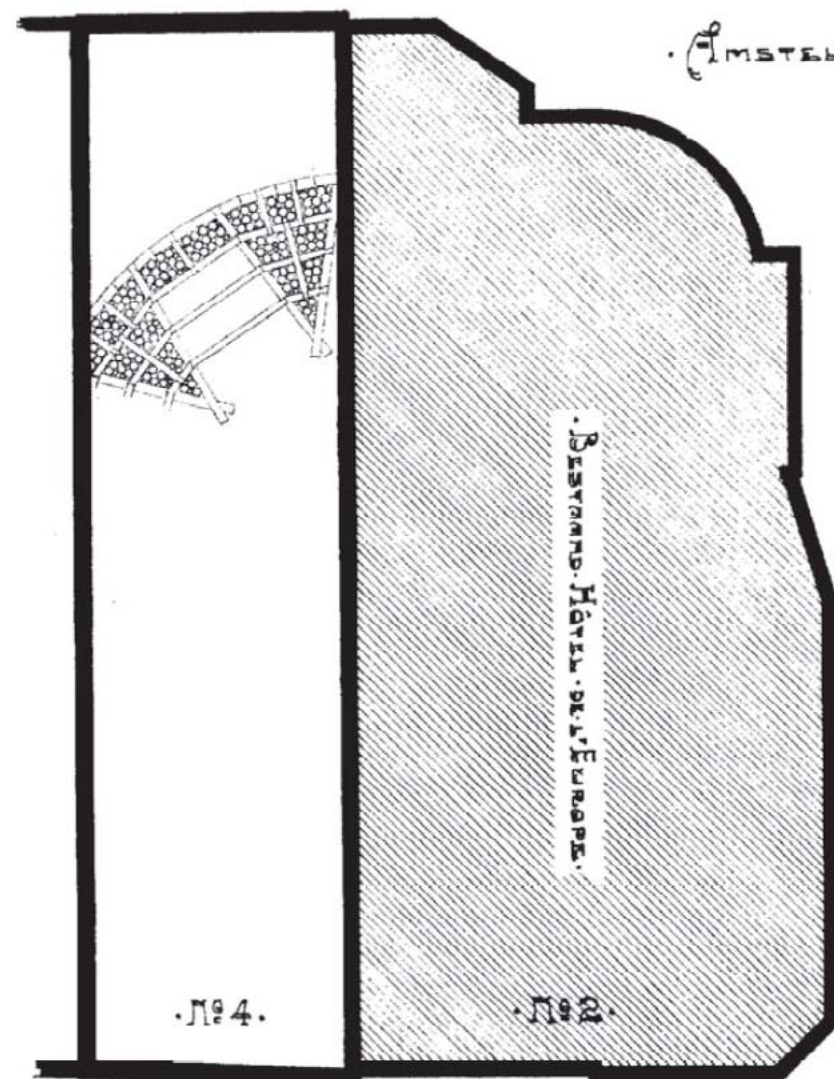

Nieuwe Doelenstraat

Nieuwe Doelenstraat

De landtong lijkt misschien in de zeventiende eeuw gedomineerd te worden door het Sint Pietersgasthuis, maar in 1630 kwam de voormalige schans aan de zuidzijde in ontwikkeling door het rooien van de Nieuwe Doelenstraat. De schans was altijd stadgrond gebleven en deze hele onderneming was er dan ook een van de stad. Daarvoor moest plaats gemaakt worden en een paar lelijke obstakels dienden te verdwijnen. Tussen het Rondeel en de Stadstimmertuin liep bijvoorbeeld slechts een smal pad naar de Roobrug. Om te beginnen werd in 1630 deze Roobrug vervangen door de stenen Doelensluis, een brug met zeven bogen. De Stadstimmer-tuin verhuisde in 1630 naar de Jordaan (Tuinstraat) en het Rondeel werd in 1631 afgebroken. In 1633 was de nieuwe straat geheel bebouwd. Het waren grote luxe huizen geworden en de kopers hadden zonder uitzondering meer dan f 3000,- voor de percelen moeten neertellen. Het werd dan

Boven: In 1910 werden onder het buurhuis van het huidige hotel Nieuwe Doelenstraat 4 de helft van de fundatie van het Rondeel teruggevonden in de vorm van paalnesten. Uit de opmetingstekening is goed te zien hoeveel verder in de Amstel de percelen aan de Nieuwe Doelenstraat geplempt waren.

Links: Van het Rondeel werd nooit een schot gelost of het moet ter begroeting van een hoge gast zijn geweest.

ook een chique straat. Zij ligt ongeveer over de voormalige schans en daarom is voor de percelen aan de zuidzijde een brede strook Amstel geplempt om een behoorlijke bouwdiepte te krijgen.

Rondeel ('t Nyeuwe Ront) / Logement Rondeel / Hotel de l'Europe
Elders werd al bericht over de lang aanhoudende Hoekse en Kabeljauwse Twisten in Holland. Het Kabeljauwse Amsterdam had veel aanslagen te verduren van op buit beluste Hoeken. Grote beschermheer van Amsterdam was Maximiliaan van Oostenrijk en hij was het die Amsterdam rond 1480 aanzette de verdediging op hoger peil te brengen door de aarden wal te vervangen door een solide stenen muur. Op de meest kwetsbare punten, het IJ en de Amstel, kwamen rondelen. Keizer Karel V heeft een einde weten

Boven: Logement Rondeel zoals Jan de Beijer het in 1757 zag.

Rechts: Van 1771 tot '74 werden broodnodige verbeteringen aan het logement aangebracht, waaronder een nieuwe zijgevel.

te maken aan de schermutselingen, waardoor de militaire waarde van het Rondeel minder nodig was. Een rol in de stadsverdediging heeft het Rondeel nooit gespeeld. De schoten die afgevuurd werden waren ceremonieel, ter begroeting van hoogwaardigheidsbekleders. De enige diensten, die het bewezen heeft, waren die van wachthuis, artilleriemagazijn en woning. In 1535 werd het Rondeel vergroot en verpacht en kwam er een herberg in. Voor de vergroting was van 21 juni tot 8 oktober 1535 geheid, dus de verbouwing was geen kleinigheid. Die herberg is de basis voor het eerste particuliere logement in de stad. Het rondeel aan de Amstel heeft in elk geval qua naam de eeuwen overleefd. In 1631 werd het afgebroken en in 1638 opende op deze plek een nieuw logement Rondeel, een naam die tot 1897 stand hield. Dat het eerste perceel in de nieuwe

straat een logement zou worden was helemaal niet voorzien. De bouw begon als een normaal huis, maar toen de kelder net klaar was werd het geheel executoriaal verkocht. De bouw werd daarna voortgezet om er een logement van te maken.

In 1771 of kort daarna werd de zijgevel vernieuwd in renaissancestijl; de verbouwing werd in 1774 pas afgerond. De verbouwing werd niet uit luxe ondernomen; lang daarvoor had de rooimeester (voorloper Bouw- en Woningtoezicht) de uitbater al aangezegd de buitenmuur te vernieuwen en veiligheidsvoorzieningen in de rest van het gebouw te treffen.

In 1853 kreeg het logement, annex hotel Rondeel ook aan de Nieuwe Doelenstraat een nieuwe gevel, die in zijn geheel in Zwolle voorgefabriceerd werd en tegen de bestaande gevel 'geplakt' is. Met de wereldtentoonstelling van 1883 in het vooruitzicht wijzigde

architect Ed. Cuijpers de zijgevel van 1771 om meer eenheid met de voorgevel te vormen. Let wel, de basisconstructie bleef steeds dezelfde van 1638! Die constructie strookte niet meer met de eisen aan een twintigste-eeuws hotel en daarom werd besloten tot een totale nieuwbouw. Het hotel werd in 1895 afgebroken en in 1897 opende Hotel de l'Europe. Alleen de Rondeelzaal herinnert nog aan de oude bebouwing op deze plek, of het moet de kwartronde zuidwesthoek van het gebouw zijn. In 1910 werd het buurpand op nr. 4 gekocht en aan het hotel toegevoegd. Bij die gelegenheid werd nog heiwerk van het Rondeel van 1535 teruggevonden. Het hotel is bij die gelegenheid verder aangepast aan de 'eisen van die tijd'.

Boven: Voor de Wereldtentoonstelling kreeg het hotel opnieuw een nieuwe zijgevel om meer eenheid met de voorgevel te bereiken. Het hele hotel werd in 1895 afgebroken en vervangen door het huidige hotel De l'Europe.

Links: In 1853 kreeg het hotel en logement Rondeel een nieuwe voorgevel.

Kloveniersdoelen / Brack's Doelenhotel

De Kloveniersdoelen kwamen in 1538 gereed en lagen tegenover de muurtoren [Swygh Utrecht](#), aan de noordzijde van de Nieuwe Doelenstraat. Deze nieuwe doelen waren de oefenplaats voor de in 1522 gevormde geweerdragende schutters, de kolveniers. Dat is een verbastering van het franse 'coulevrines' en wat dat inhoudt ziet u op dit [Youtube-filmpje](#).

Aan de zuidzijde, tegen de muurtoren genesteld, kregen de kolveniers of kloveniers een onderkomen voor hun bijeenkomsten. De

Boven: De muurtoren Swygh Utrecht werd onderkomen voor de busschutters ofwel kloveniers

Rechts: De Nieuwe Doelestraat met de Kloveniersdoelen en het stadslogement in 1765, voordat het Doelenhotel gebouwd werd.

rest van het jaar werd de lokaliteit als stadslogement gebruikt en daarvoor werd een exploitant aangetrokken. De eerste daad van het compagnieschap, na het betrekken van de nieuwe Doelen, was de jonge Rembrandt opdracht geven een schuttersstuk te schilderen. Ruim drie jaar nam hij de tijd en in 1642 presenteerde hij zijn werk. De rest is geschiedenis...

Beroemd werden de feestmaaltijden in de Doelen en hoog waren de kosten van deze gebeurtenissen. In 1672, toen de vele oorlogen zoveel geld kosten dat de stedelijke kas leeg raakte, kwam daar een eind aan. Dat leidde zelfs in 1703 tot het faillissement van de

exploitant en de sluiting van de Doelen. In 1716 ging de Doelen – geheel verbouwd – weer open voor rekening van Cornelis Immerseel. Binnen de tien jaar bracht de Doelen het viervoudige van de eerste pachtsom op. Medio achttiende eeuw deed een hier regelmatig vergaderend gezelschap van zich spreken: de Doelenbeweging of [Doelisten](#), die o.a. een rol speelde tijdens het Pachtersoproer in 1748.

In 1796 werden alle schutterijen opgeheven en ondergebracht bij de Garde Nationale. In 1808 werden de eigenlijke doelen, de oefenruimte aan de overkant van de straat, gevorderd door het Franse bestuur. Opnieuw had de exploitant moeite te overleven en zakte de pachtsom tot een dieptepunt. De schutterij werd door ko-

ning Willem I in 1815 weliswaar opnieuw leven ingeblazen maar de oefendoelen werden nooit meer gebruikt. In 1816 werd op die plaats een badhuis geopend voor de gasten van het Doelen Hotel. In 1819 werd Hendrik Brack pachter, in 1834 opgevolgd door zijn zoon die in 1857 het hotel wist te kopen van de Gemeente Amsterdam. In 1870 kwam het hotel in andere handen; J. F. Hahn werd de nieuwe eigenaar maar de vertrouwde naam Brack's Doelen Hotel bleef bestaan. Hahn liet, met de grote wereldtentoonstelling van 1883 in het vooruitzicht, het hele hotel afbreken en naar ontwerp van architect J. F. van Hamersveld nieuw optrekken. In 1890 wer-

Boven: Ook Brack's Doelenhotel werd in stappen vergroot en verbeterd. Boven de nieuwe achtergevel. De muurtoren bleef voorlopig nog staan.

Links: Met instand laten van het oorspronkelijke logement werd het voorplein van de Doelen bij het hotel gevoegd.

den de eigendomsrechten ondergebracht in een exploitatiemaatschappij en in 1900 werd het hotel nog eens gemoderniseerd. Op het Stationsplein hadden alle grote luxehotels hun koetsen en later bussen klaar staan voor het vervoer van gasten. Allen waren gehuurde rijtuigen, behalve die van het Brack's Doelen Hotel, die steeds eigendom waren. In 1909 werd het hotel ook de basis voor de eerste rondvaartboot van Amsterdam: de Toerist.

Hotel de Pays Bas

Als we toch de grote luxehotels in de Nieuwe Doelenstraat opsom-

Boven: Met het vooruitzicht van de wereldtentoonstelling werd het oude Doelenhotel afgebroken en van de grond opnieuw opgebouwd. Nu moest de toren Swygh Utrecht er toch aan geloven en de sloop vergunning werd zonder blikken of blozen verstrekt.

Rechts: Het Hotel de Pays Bas floreerde van 1801 tot 1961. Toen moest het wijken voor de Universiteit. De mensa kwam er voor in de plaats.

men kunnen we niet om Hotel de Pays Bas heen. Het is met een openingsjaar van 1801 niet bij benadering zo'n oude gelegenheid als beide voorgaande, maar het werd wel een heel gerenommeerd hotel. Het werd gebouwd in de plaats van een groot aantal zeventiende eeuwse huizen. Het ging 160 jaar mee en werd in 1961 gesloten. Het jaar erop werd de inboedel geveild en aansluitend werd het hotel afgebroken. Het feit dat het aan de noordkant van de straat lag, tegen eerst het Binnengasthuis en later onder de rook van de universiteit die vanaf 1956 uitbreiding zocht, werd het hotel noodlottig.

Verkopen aan de rand van het Binnengasthuisterrein

Tijdens en na de Franse overheersing had het gasthuis het financieel erg moeilijk. Wie niet, in die periode? In 1808 begon men met

de verkoop aan de landelijke overheid van de woonhuizen die al die tijd bij wijze van inkomstenbron verhuurd waren geweest of door regenten werden bewoond. Een aantal van de Vingboons-panden aan de Oude Turfmarkt en de Nummerhuizen aan de Kloveniersburgwal werden bijvoorbeeld aan de Staat verkocht om diensten die uit het stadhuis verdreven waren te huisvesten. In de Gasthuiskerk werd een depot van het Ministerie van Oorlog gevestigd. Het Gasthuishof werd enkele jaren later aan een particulier verkocht, die het in 1839 aan het Sint Bernardusgesticht schonk. Na de Franse overheersing kwamen alle staatsbezittingen als kroondomein (zeg maar rustig: oorlogsbuit) aan het Koninkrijk der Nederlanden.

Het Binnengasthuis werd bijna volledig teruggedrongen tot oostelijk van de Gasthuissloot.

De Nederlandsche Bank

De eerste regeringsdaad van koning Willem I was de oprichting van *De Nederlandsche Bank* die gerealiseerd werd bij KB van 25 maart 1814. Het zou een hele tijd een Amsterdamse aangelegenheid blijven met tot vandaag aan toe ook Amsterdam als vestigingsplaats. De eerste locatie aan de Oude Turfmarkt vergt wat inleiding.

Boven: De Nederlandsche Bank begon in twee Vingboons-panden. Op deze foto van 1861 zijn het er al vijf geworden en de bank zou uiteindelijk niet eerder rusten tot zij 100 jaar later zo ongeveer de hele Oude Turfmarkt in gebruik had.

Links: Onder andere de Nummerhuizen op de Kloveniersburgwal werden afgestoten om de financiën van het gasthuis weer op te krikken.

Wijziging oeverlijn Oude Turfmarkt

In 1860 nam de Gemeenteraad een aantal ingrijpende besluiten. Die waren min of meer geforceerd door de nieuwbouwwensen van De Nederlandsche Bank. Die had de ter beschikking gestelde panden aan de Oude Turfmarkt van de Staat weten te kopen en was intensief op jacht naar zoveel mogelijk panden in de omgeving teneinde voldoende oppervlak te hebben om de gewenste nieuwbouw neer te zetten. De aangezochte architect W.A. Froger werd op studiereis gestuurd om in het buitenland te bekijken welke eisen aan een groot bankgebouw gesteld moesten worden. Ook het Binnengasthuis was op jacht naar grond en had zijn zinnen gezet op de Gasthuiskerk, die in gebruik was bij het Grootboek der Nationale Schuld. De bank was sneller of bood meer, in elk geval viste het gasthuis achter het net. De Gemeente Amsterdam kwam het gasthuis nu te hulp door ingrijpende veranderingen aan het Rokin en Grimburgwal.

Tegelijkertijd werd de bank tegemoet gekomen door het verruimen van de uitbouwmogelijkheden door het verbreden van de Oude Turfmarkt. De nieuwe oeverlijn sloot na plempen aan op de oostzijde van het Rokin. Er werd een nieuwe brug gelegd tussen de verbrede Turfmarkt en het Rokin en de hele Grimnessesluis werd afgebroken. Bovendien werd de zuidoever van de Grim rechtgetrokken en het Heerenlogement plus alle bebouwing tot de Oude Turfmarkt afgebroken. Zo ontstond plaats voor een nieuwe Kraamkliniek en iets later kwam er aan de Grimburgwal een nieuw Vrouwenverband.

De Nederlandsche Bank kon een nieuw gebouw neerzetten met een veel gematigder knik in de voorgevel, waardoor er minder geweld aangedaan werd aan de zozeer gewenste neo-classicistische gevel.

De afbeelding links is een kadastraalkaart van 1853, kort voor de wijzigingen. Hier onder de situatie van 1892.

Toen Lodewijk Napoleon Amsterdam in 1808 tot hoofdstad van zijn koninkrijk bombardeerde en het stadhuis als paleis vorderde moesten in allerijl niet alleen alle stedelijke diensten ergens anders ondergebracht worden, maar ook enkele van de landelijke overheid. De stad had daartoe o.a. vijf van de negen Vingboons-huizen aan de Oude Turfmarkt aangetrokken om diverse diensten in te huisvesten. Twee van die vijf huizen kreeg in 1814 de kersverse Nederlandsche Bank ter beschikking. Door het ontbreken van een kelder voor de kluis werd de goud- en zilvervoorraad voorlopig in de

Boven: De Oude Turfmarkt in 1883. De Nederlandsche Bank heeft de nieuwbouw van Froger in gebruik genomen en rechts op de foto is Gesticht Sint Bernardus zojuist aan zijn nieuwbouw begonnen.

Rechts: In 1971 was de Nederlandsche Bank verhuisd en kwamen alle gebouwen in gebruik bij de Universiteit en het Allard Piersonmuseum.

kelder van het paleis op de Dam bewaard. Binnen korte tijd had de bank alle vijf de panden in gebruik, maar bleef krap behuisd. Om meer een eenheid uit te stralen werden eerst vier van de vijf panden onder een doorgaande lijst ondergebracht en ook de vijfde gevel in die zin gewijzigd. Buurpanden werden aangekocht en al of niet via doorbraken aan de bestaande gekoppeld. Daarbij troefde de bank enkele malen het Binnengasthuis af, dat zelf ook uitbreiding wenste. In 1864 werd architect W. A. Froger belast met het ontwerpen van een nieuw gebouw voor de bank, deze keer met een kluiskamer. In mei 1869 kon de nieuwbouw, het gebouw dat we nu als Allard Piersonmuseum kennen, in gebruik genomen worden. Er is voortdurend aan gesleuteld en uitgebreid; bovengronds werd in 1918 een betonnen bunker als tweede kluis gebouwd, die in 1970

weer afgebroken werd. Opnieuw werden buurpanden aangetrokken en in 1912 kocht de bank het Sint Bernardusgesticht, om het ook aan de kantoorruimte toe te voegen. Vanaf 1915 al bestonden er plannen tot uitbreiding van de bank achter de Oude Turfmarkt. De laatste maquettes dateren van een prijsvraag die in 1954 werd uitgeschreven. Onder meer werden de architecten Berghoef, Duintjer en Zwiers uitgenodigd. Ook van deze inzendingen werd geen enkel ontwerp uitgevoerd. Tot dan toe was het plan steeds geweest aan de Oude Turfmarkt nieuw te bouwen. Toen de Universiteit dringend uitbreiding behoefde bedacht de stad het plan de bank elders te laten bouwen en de universiteit de oude gebouwen van de bank in gebruik te laten nemen. In 1967 kreeg de bank een nieuw hoofdkantoor aan het Frederiksplein, naar een nieuw ontwerp van architect Duintjer. Ter gelegenheid daarvan liet de bank een penning slaan met de tekst: 'Nieuwe gebouwen, het oude vertrouwen'.

Gesticht Sint Bernardus

Direct bij de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden was het – door de deelname van de Zuidelijke Nederlanden daaraan – duidelijk dat er geen plaats meer was voor discriminatie van de katholieken. Tegelijk kregen ook alle andere godsdiensten gelijke rechten. In 1815 maakten de katholieken een begin met het hervormen en verbeteren van hun armen-, weduwen- en wezenzorg. Zij hadden op de Keizersgracht wel hun Oude Armenkantoor en twee weeshuizen maar daar kwamen in enkele decennia wat instellingen bij. De belangrijkste was de Sint Vincentiusvereniging, die de

Boven: Gesticht Sint Bernardus in volle glorie. In 1912 verkocht het Gesticht de bezittingen aan de Nederlandsche Bank. Het gebouw ging echter niet tegen de vlakte; alleen de daklijst werd vereenvoudigd (zie foto vorige pagina r.o.).

Links: Het begin van Sint Bernardus achter de Turfmarkt. In 1843 nam het gesticht het Gasthuishof in gebruik. Daarna kocht het huis voor huis aan de Oude Turfmarkt op

thuiszittende armen voor zijn rekening nam. Een ander was het in 1839 opgerichte *Gesticht van Liefde Sint Bernardus* voor arme bejaarden. Dat begon in een woonhuis aan de Oudezijds Voorburgwal maar kocht in 1840 al de woonhuisjes rond het Gasthuishof op het Binnengasthuisterrein. In 1843 verhuisden de bejaarden naar de nieuwbouw die rond het Gasthuishof verrezen was (zie luchtopname rechts). De regenten zaten niet stil en kochten het ene na het andere pand aan de Oude Turfmarkt ter plaatse. In 1882 begon daar de bouw van een nieuw bejaardenhuis met het front aan de Oude Turfmarkt en in 1883 kon het nieuwe tehuis betrokken worden.

Boven: In 1912 verkocht het Gesticht Sint Bernardus alle bezittingen aan de Oude Turfmarkt aan de Nederlandsche Bank. Herman Misset legde alles nog even vast.

Rechts: De twee panden in het midden en alles wat er achter lag stond ter beschikking van het Grootboek der Nationale Schuld. Het poortje gaf toegang tot het binnenterrein

De rust in het rusthuis duurde niet lang. De Nederlandsche Bank zocht voortdurend naar mogelijkheden om uit te breiden en liet zijn oog op het gesticht vallen. In 1912 kwamen beide partijen de koop overeen en kochten de regenten hun huidige plek aan de Nieuwe Passeerderstraat, waar men in 1913 begon te bouwen.

Zodra de behuizing aan de Oude Turfmarkt ontruimd was verbouwde de bank. De belangrijkste wijziging was aan het dak te zien. De renaissancegeveltop werd verwijderd en het langsdak kreeg een classicistische kroonlijst, om beter bij het bouwwerk van Froger te passen. Op de foto hieronder ziet u het eindresultaat. De drie tussenliggende panden zijn ook achter een eenheidsgevel verdwenen, maar de kappen bleven. In 1969 verdween de bank zelf.

Grootboek der Nationale Schuld

Aan de Oude Turfmarkt had naast de Nederlandsche Bank ook het Grootboek der Nationale Schuld twee huizen in gebruik gekregen. Deze grootboeken waren een ingewikkelde manier om een lege staatskas via leningen weer gevuld te krijgen. Als u meer van deze ingewikkelde materie wilt weten gaat u naar het [Ministerie van Financiën](#), Agentschap van de Generale Theasaurie. Koning Willem I had de Grootboeken van de Fransen afgekeken en in 1815 die in Amsterdam geopend. Niet toevallig stond het grootboek vlak bij de Nederlandsche Bank; de aandeelhouders van de bank kregen in ruil

een inschrijving in het Grootboek der Nationale Schuld. Deze houders van inschrijvingen stelden (en stellen nog steeds!) negen van de tien commissarissen van de bank aan en de Nederlandse staat slecht één.

Toen het Binnengasthuis weer eens wilde uitbreiden aasde het op het vrijkomende gebouw van het Grootboek, maar de overheid besliste anders. Ook de bank wilde uitbreiden en zij kreeg de ruimte van het Grootboek plus nog de Gasthuiskerk. Dat daar het Grootboek ook bij hoorde was een gevoelige tik voor het Binnengasthuis, dat gehoopt had die ruimte te kunnen inlijven. Het Grootboek werd in 1865 afgebroken. Ook de rest van de gebouwen die de bank inmiddels verzameld had werden gesloopt en vervangen door Frogers schepping, die er vandaag nog steeds staat. De stad kwam het gasthuis enigszins te hulp door de verbreding van de Oude Turfmarkt en het slopen van de Grimnessesluis. Daardoor kreeg men de ruimte de Kraamkliniek te bouwen.

Zo..., we zijn rond met de geschiedenis van het schiereiland en met de afbeeldingen beland waar we op de omslagtekening begonnen. De ontwikkeling staat echter niet stil, zolang de Universiteit van Amsterdam nu het grootste deel ervan in gebruik heeft. Het hele Binnengasthuisterrein is uitgebreid op de schop geweest en het is niet denkbaar dat 't daarbij blijft. Ik heb echter, met het aanduiden hoe het een en ander tot stand is gekomen, mijn werk gedaan.

Theo Bakker, 2013

Links: De twee panden in het midden en de achterliggende v.m. Gasthuiskerk stonden ter beschikking van het Grootboek der Nationale Schuld. Het poortje gaf toegang tot het binnenterrein. De panden op de rechterhelft van deze foto komen overeen met die op de omslagtekening en het meest rechtse huis is hier nog ongewijzigd t.o.v. de ontwerptekening op pagina 21.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

